

Jog vagy irodalom?

Avagy: a mesékben mindent szabad?

A magyar irodalom tethelyei sorozat első köteteként jelent meg a jog és az irodalom látszólag távoli világát közelíteni igyekvő Csiny vagy bűn? Kalandozások a jog és az erkölcs (b)irodalmában című módszertani segédkönyv. A szerzők (irodalmárok, tanárok, jogászok, filozófusok) az ifjúsági irodalomban rejlő, eddig még ki nem használt lehetőségeket mutatják be. Céljuk, hogy a felső tagozatos évfolyamokon tárgyalásra kerülő irodalmi művek jogi és erkölcsi vetületére is felhívják a figyelmet, hiszen ebben az életkori szakaszban kezd megszilárdulni a gyerekek morális világlátása, értékrendje és ítélőképessége.

„Egyedi vállalkozásról van szó, hiszen a szerzők nem a száraz jogot igyekeznek megértetni és elfogadtatni, nem önmagában keresik az erkölcsi igazságokat, hanem a legszebb magyar műveket hívják segítségül. Így a művekkel együtt többet, mást is tanulhatnak a diákok. Vitázhatnak, érvelhetnek és dönthetnek. Vagyis azt tehetik, amit várunk tőlünk: tanulva készüljenek arra, hogy aktív, felelős állampolgárok legyenek. Mindeközben megtanulják tisztelni a magyar irodalmat, az erkölcsöt és a jogot. Nemesebbet nem is kívánhatunk gyermekeinknek – írja a kötet lektora, Aáry-Tamás Lajos.

Egyre fontosabbá válik, hogy már fiatal korban tisztában legyünk jogainkkal és kötelezettségeinkkel. Megismerjük a mindennapi életet regulázó lényeges jogszabályokat, és egyértelműen el tudjuk dönteni, erkölcsileg mi helyes és mi helytelen. A 10–14 év közötti diákok már nyitottak ezekre a kérdésekre, és elég érettek ahhoz, hogy árnyaltan lássák az egyes problémákat. A kötet fő célja, hogy ne csak felhívja a figyelmet az erkölcs és a jog ismeretének fontosságára, hanem hatékony javaslatokkal is szolgáljon a téma tanórán vagy akár otthoni környezetben való tárgyalására. Harminc irodalmi művet vizsgálunk meg a szerzők a megszokott művészetelméleti és történeti szempontú elemzés helyett a jogszabályok tükrében. A változatos műfajú alkotások (regény, novella, ballada, népies költemény) többsége kötelező olvasmány a felső tagozatos

évfolyamokban, tehát mindenképpen tárgyalásra kerülnek az irodalomórák keretében. A választott művek mindegyikében kirajzolódik egy vagy akár több olyan probléma, amely erkölcsi, sőt jogi kérdéseket is felvet, így alkalmas arra, hogy a gyerekek morális érzékét fejlessze.

A legjobban sikerült elemzések éppen azok, amelyekben a mű tartalma eleve megköveteli az igazság, a bűn, a jogos vagy jogtalan büntetés fogalmának részletesebb kifejtését. Ez pedig több szempontból is hasznos lehet: egyrészt hozzájárul a vizsgált irodalmi mű pontosabb és alaposabb megértéséhez, másrészt olyan fontos jogi kategóriákkal ismerteti meg a diákokat, amelyek saját életükben is lényeges szerepet játszhatnak. Hiszen a 10–14 év közötti fiatalok többsége rendkívül távol érzi magát a jogtudomány elsőre talán bonyolultnak tűnő világától, és saját vagy

kortársaik tetteinek morális megítélése is sokszor nehézséget jelent számukra.

A magyar és a világirodalom számtalan olyan példát szolgáltat, ahol a mű központi cselekménye egy bűntett – vagy annak vélt cselekedet – köré szerveződik. Arany János balladáját, az *Ágnes asszonyt* például nehéz úgy elemezni, hogy ne kerüljön szóba a gyilkosság, a bűnrészesség és a jogos büntetés fogalma. Mikszáth Kálmán novellájának, *A néhai báránynak* az értelmezése is megköveteli az erkölcsi szempontok bevonását, hiszen az történet központi elemét egy jogtalan eltulajdonítás adja. Kertész Imre *Sorstalanságáról* sem lehet úgy beszélni, hogy ne említenénk a holokauszt, a fajgyűlölet és antiszemitizmus fogalmait. Móricz Zsigmond *Arvácska* című kisregényétől sem idegen a morális megközelítés, hiszen egy súlyosan bántalmazott gyermek életét tárja elénk. Szabó Magda *Abigéljének* interpretációja pedig nem lehet teljes a hazaárulás bonyolult kérdésének vizsgálatá nélkül.

Az ilyen típusú írások elemzésekor szinte magától értetődően vetődik fel az erkölcsi, már-már jogi megközelítés lehetősége. A vitás kérdések tisztázása után maga a mű is érthetőbbé és ezáltal szerethetőbbé válik a diákok számára, tehát létrejön az irodalmi nevelés egyik elengedhetetlen tényezője. Ha pedig az irodalomórákat a személységfejlesztés terepének is tekintjük, nem mellékes, hogy a gyermekek morális ítélőképessége is formálódik azáltal, hogy egy számukra mindaddig csak homályos erkölcsi kategória szemléletes, irodalmi példákon keresztül valós jelentéssel telítődik.

A kötet több olyan elemzéssel is szolgál, amelynél a jogi perspektíva bevonása elsősre meglepőnek tűnik, hiszen maga a mű elsősorban nem morális kérdéseket vizsgál. Ezeknél az írásoknál az erkölcsi szempont bevonása új megközelítési lehetőséget kínál, kiegészíti, sőt akár felül is írja a hagyományos értelmezéseket. Mikszáth Kálmán kisregénye, a *Gavallérok* tárgyalása során például ritkán merül fel a jogi értelemben vett csalás lehetősége. Arany János Toldi Miklósában sem a gyilkost szoktuk

látni, és ritkán merül fel a jogos önvédelem vagy az enyhítő körülmény fogalma is irodalomórán. Kukoricza Jancsi (Petőfi Sándor: *János vitéz*) jellemének és tetteinek megítélésekor sem gyakran beszélünk a bántalmazott gyermekek sorsáról, pedig nem lenne felesleges. Arany János *Zách Klára* című balladája bűn és büntetés kérdését problematizálja, de műfajából adódó homályossága, a korabeli jogrendre való összetett utalásai miatt a gyerekek számára sokszor teljesen befogadhatatlannak tűnik. Az egykori és mai jogszabályok, az erkölcsi megítélés állandó és koronként változó elemeinek tudatosítása viszont sokat segíthet a mű értelmezésében.

Fazekas Mihály hősét, Lúdas Matyit mint az elnyomott nép igazságának szószólóját szoktuk emlegetni, aki nem nyugszik bele az urak zsarnoki viselkedésébe, és egy életre megleckézteti Döbrögít. Ha azonban jogi szempontból közelítünk a klasszikus történethez, akár ezzel teljesen ellenkező végkövetkezésre is juthatunk: „Az érem másik oldaláról nézve Lúdas Matyi is tettessé válik, a korábbi elkövető, Döbrögi pedig sértetté... Matyi tettei is ludasak, mert önbíráskodásból fakadnak. Jogos követelése legfeljebb a ludak áráig terjedhetett volna, az első visszavételig, azonban azt sem szabad erőszakkal visszavenni, csak jogszerű, hivatalos peres vagy peren kívüli úton... A ludak árának második és harmadik beszédese már zsarolásnak minősül, hiszen a verést mint erőszakos mozzanatot már olyan összegért teszi, használja fel, ami már nem is jogos számára, már nem is jár neki törvényesen.” Érdemes tehát olyan művek esetében is figyelembe venni a morális aspektust, ahol első pillantásra nem tűnik evidensnek ez a fajta megközelítésmód.

Több olyan elemzés is született azonban, amelyekben az irodalom és a jog jelenlétének harmóniája nem valósult meg. Sok esetben kiegészítőként láthatóan a műalkotások csak ürügyül szolgálnak egyes jogi fogalmak, esetek bemutatására, így inkább csak illusztrációk és nem az elemzés tárgyai. Ezek az értelmezések jellemzően a művek egy-egy kiragadott részletét illesz-

tik jogi keretbe, és eltekintenek a globális vizsgálattól. Ilyennek tekinthető például Mikszáth Kálmán *Az a fekete folt* című novellája, melyből a tanya felégetésének momentuma kerül az interpretáció fókuszába, az is az állatkínzásra vonatkoztatva. Mikszáth egy másik írása, a *Bede Anna tartozása* kapcsán is elsősorban a büntetőintézetek típusai (fogház, börtön, fegyház) közötti eltéréseket ismerhetjük meg. Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjé*-hez pedig a családon belüli erőszak témája kapcsolódik Balga és Ilma viszonyából kiindulva. Ezen túl több alkalommal is a száz, kétszáz éves írások értelmezéséhez a mai jogrend és az aktuális jogi kategóriák szolgálnak alapul (például: „Nézzük meg tehát, hogy napjainkban a bíróság mit gondolna Tímár Mihály tetteiről!”). Ez történik Jókai Mór két regényének vizsgálata során is. *A kőszívű ember fiai* valóban egy végrendelkezéssel indul, mely az egész mű cselekményére kihat, ám a regény erkölcsi szempontú megközelítése nem merülhet ki a végrendelet mai szabályainak ismertetésében. *Az arany ember* esetén már maga a mű is számos morális, sőt jogi problémát felvet, de ezek egyike sem kapcsolódik az embercsempészet, az adócsalás vagy éppen a jogtalan eltulajdonítás törvény által is szankcionált kategóriáihoz.

Külön figyelmet érdemel az elemzések sajátos nyelvezete, beszédmódja. A megszokott objektív, monologikus leírás helyett itt a párbeszédet változatos formáin keresztül bővíthetjük ismereteinket. Jellemzően egy felnőtt (tanár, jogász, egyetemista stb.) és egy gyerek dialógusából bontakozik ki az értelmezés. Az egyik leginnovatívabb szövegforma a blogírás volt, mely Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényének tárgyalását segítette. A szabályok szerint blogbejegyzést csak a Pál utcai fiúk írhattak, viszont a bejegyzéseket bárki megjegyzésekkel, kommentekkel láthatta el. Mivel ez a sajátos tárgyalásmód lehetőséget biztosít a gyerekek számára, hogy mélyebben elgondolkodjanak egy-egy szövegrészleten, és kifejtsek véleményüket, így irodalomórán is kiválóan alkalmazható.

A súlyos jogsértések megelőzésének hatékony módja lehet, ha az irodalmi művek kapcsán beszédtemává válik a diákszín és a jogsértés közti határ – véli dr. Jásper András gyermekjogi szakjogász. Kérdés azonban, hogy az irodalomóra megfelelő terepe lehet-e mindennek.

A kötet kétségkívül számos olyan értelmezést is tartalmaz, amelyek egésze vagy akár csak egy-egy részlete könnyen beépíthető az irodalmi elemzésbe, ám jellegzetes vonásuk, hogy bár többségében az irodalmi mű cselekményéből indulnak ki, mégis inkább a kiragadott jogi kategória kerül a középpontba.

A Csíny vagy bűn? hiánypótló mű, mert a jog gyakran misztifikált világát a tanulók számára is érthető módon jeleníti meg. Segít elválasztani a bocsánatos csínyt a jog által szigorúan szankcionált jogsértésektől. A művészeti szempontok, az irodalom sajátos törvényei és az írói szabadság figyelmen kívül hagyása pedig egyoldalú interpretációkat eredményezhet. Sokkal adekvátabb helyet kaphatnának ezek és az ezekhez hasonló megközelítések az etikaórákon, illetve az esetlegesen bevezetésre kerülő erkölcsstan keretei között.

Kiss Anna, Kiss Henriett és Tóth J. Zoltán (2010, szerk.): *Csíny vagy bűn? Kalandozások a jog és az erkölcs (b)irodalmában*. CompLex Kiadó, Budapest.

Manxhuka Afrodita
középiskolai tanár, Budapest